

ליהונדב בני ולתכלת כלתו
ליום כניסתכם לחופה, י' בחשוון תשע"ו,
באו שְׁעָרֵי בְּתוּדָה, חֲצַרְתִּי בְּתֵהֶלָה
הודו לו, בְּרָכּוֹ שְׁמוֹ.

מזמור ק' – "מְזֻמֹּר לְתוּדָה" בין תהילת "כָּל הָאָרֶץ" לתהילת "עֲמוֹ וְצֹאן מְרֻעִיתוֹ"

מְזֻמֹּר לְתוּדָה	א	
הֲרִיעוּ לַה', כָּל הָאָרֶץ!		א
עֲבְדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה בְּאוֹ לִפְנֵי בְּרִנָּה.	ב	
דַּעוּ כִּי ה' הוּא אֱ-לֹהִים הוּא עֲשֵׂנוּ וְלֹא (וְלוֹ) אֲנַחְנוּ	ג	ב
עֲמוֹ וְצֹאן מְרֻעִיתוֹ! בְּאוֹ שְׁעָרֵי בְּתוּדָה חֲצַרְתִּי בְּתֵהֶלָה	ד	ג
הוֹדוּ לוֹ בְּרָכּוֹ שְׁמוֹ.		ד
כִּי טוֹב ה' לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ וְעַד דָּר וָדָר אֲמוֹנָתוֹ.	ה	ה

כותרתו של מזמורנו – "מְזֹמֵר לְתוֹדָה", כמו גם שייכותו לקבוצה בת שישה מזמורים (צ"ה–ק') שמזמורנו הוא החותם אותה, לא יידונו בגופו של עיון זה אלא בשני נספחים שיבואו בסופו. הנחת העבודה שלנו בפרשנות מזמורי תהילים היא, שכל מזמור מהווה יחידה ספרותית העומדת בפני עצמה.¹ הבנתה של היחידה הספרותית הזאת אינה תלויה בכותרת שניתנה בראשה², וגם אינה מותנית בשייכותה ליחידות ספרותיות סמוכות, אף כאשר הקשר בין המזמורים הוא ראשוני, ואינו רק תולדת עריכה אשר הסמיכה מזמורים דומים זה בצד זה.

אף על פי כן, נדון בכותרתו של מזמורנו – "מְזֹמֵר לְתוֹדָה", ובקשר שבינה לבין גוף המזמור בנספח הראשון לעיון זה, וכן נדון שם בשימושו של מזמורנו בסדר התפילות. נראה כי שני הנושאים הללו קשורים זה בזה.

בנספח השני לעיונו נדון בשייכותו של מזמורנו לקבוצת המזמורים צ"ה–ק', שמזמורנו הוא החותם אותה. נשאל שם האם לשייכות זו ישנן השלכות פרשניות על מזמורנו, והאם לפרשנות מזמורנו יכולה להיות השפעה על פרשנותם של קודמיו. אמנם אף בגוף העיון לא נימנע מלדון במזמורים מקבוצה זו כפי הצורך, אולם מוקד עיונו יהיה כאמור במזמור כשלעצמו.

א. מבוא: מזמורי תהילה בספר תהילים

בטרם נדון בגוף מזמורנו עלינו לדון בסוג הספרותי שאליו הוא שייך. בספר תהילים ניתן להבחין בסוגים שונים של מזמורים: מזמורי תחינה, מזמורי תלונה, מזמורי הודיה, מזמורי חכמה ועוד. מזמורים השייכים לסוג מסוים, דומים זה לזה בתוכנם היסודי ובמגמתם, ודמיון זה בא לידי ביטוי הן בסגנונם – במטבעות לשון המאפיינות סוג מזמורים זה, והן בעיצובם המבני.³

אחד הבולטים בסוגי המזמורים בספרנו הוא 'מזמורי תהילה'. כשלושים מזמורים בספרנו הם מזמורי תהילה. חשיבותם בספרנו (אף שאינם רבים כמזמורי התחינה) מתבטאת בכך ששמו של הספר במסורת ישראל הוא 'תהילים'.

רבים ממזמורי התהילה בספרנו מתאפיינים בכך שהם פותחים בציווי או בקריאה שמפנה הדובר במזמור לקהל נוכחים כלשהו להלל את ה'. בפתיחה זו נקראים הנוכחים 'להריעי' 'לזמרי' לשיר ולברך את ה', ולעתים מופיעים בה גם שמות של כלי נגינה. החלק הבא במזמור מסוג זה הוא ההנמקה לקריאה הקודמת. חלק זה נפתח בדרך כלל בתיבה "כִּי", ובו מתאר הדובר במזמור את גדולת ה', את חסדו או מידה אחרת ממידותיו, שבגללה נקראים הנוכחים להלל את ה'.⁴ במזמורי תהילה אחדים חוזרת מסגרת זו (קריאה להלל – "כִּי" – הנמקה) פעמיים במילים שונות, וחזרה זו קובעת את מבנה המזמור.⁵

¹ כמובן שדברינו אינם אמורים במזמור שניתן להוכיח שאינו אלא חלק ממזמור שנחלק לשניים, כגון מזמורים מ"ב–מ"ג שבאמת אינם אלא מזמור אחד. אולם זהו מצב נדיר, וכאשר הוכח הדבר, יש להתייחס ליחידה הספרותית בשלמותה. כך הדבר גם במקרה ההפוך.

² על אופיין של הכותרות ועל שייכותן למזמורי התהילים ראה בנספח הראשון לעיונו.

³ 'חקר הסוגים' הוא ענף בחקר המקרא שנוסד בידי הרמן גונקל (גרמניה, 1862–1932). גונקל עסק רבות בסיווג מזמורי ספר תהילים בפירוש שכתב לספר זה ובמבוא שכתב לו באחרית ימיו.

⁴ גונקל (ראה הערה קודמת) במבוא לתהילים שלו מכנה את הקריאה להלל את ה' "מבוא תהילתי", ואת ההנמקה הוא מכנה "גוף התהילה" ורואה בו את עיקרו של מזמור התהילה. כמחצית ממזמורי התהילה בספרנו מכילים בתוכם תבנית כזאת או מעין זאת.

⁵ דוגמה למזמור תהילה שעסקנו בו בספרנו היא מזמור מ"ז, שמתקיימים בו הקווים האופייניים שהזכרנו, בתוספת קווים ייחודיים לאותו מזמור. דוגמה נוספת למזמור תהילה הסמוך למזמורנו ושייך לקבוצת ששת המזמורים שהזכרנו לעיל, הוא מזמור צ"ו. גם במזמור זה חוזרת מסגרת התהילה פעמיים:

המחצית השנייה

הקריאה להלל (ז–יב):

הָבוּ לַה' מִשְׁפָּחוֹת עֲמִים, הָבוּ לַה' כְּבוֹד וְעוֹ...
לְפָנֵי ה' כִּי כָּאֵל לְשֹׁפֵט הָאָרֶץ ...

ההנמקה (יג):

לְפָנֵי ה' כִּי כָּאֵל לְשֹׁפֵט הָאָרֶץ ...

המחצית הראשונה

הקריאה להלל (א–ג):

שִׁירוּ לַה' שִׁיר חֲדָשׁ, שִׁירוּ לַה' כָּל הָאָרֶץ...
כִּי גָדוֹל ה' וּמְהֵלָל מְאֹד ...

הנמקה (ד–ו):

כִּי גָדוֹל ה' וּמְהֵלָל מְאֹד ...

מזמור ק' הוא מזמור תהילה, אשר מתקיימים בו רוב המאפיינים של אותם מזמורי תהילה שהזכרנו. הוא פותח בקריאת זימון להלל את ה' הן בהשמעת קולות תרועה והן במעשים:

הָרִיעוּ לַה'...
עֲבְדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה
בְּאוֹ לִפְנֵי בְרִנָּה.
אחר הקריאה מובאת הנמקה:
דָּעוּ כִּי ה' הוּא אֱ-לֹהֵיכֶם
הוּא עֲשֵׂנוּ...

אף בהמשך מזמורנו (פס' ד-ה) מתקיימים מאפייניו של מזמור התהילה שהזכרנו, וה'מסגרת' (קריאה להלל – "כִּי" – הנמקה) חוזרת בו פעם שנייה. ניתן לומר אפוא כי מזמור ק' הוא מזמור תהילה מובהק.⁶

מובן שבתיאור קווי האופי של סוג מזמורים מסוים אין אנו באים לומר שכל אותם מזמורים השייכים לסוג אחד זהים זה לזה או חוזרים זה על דברי זה. לאחר שקבע המעיין את שייכותו של המזמור לסוג מזמורי התהילה שבהם אנו דנים כאן, עליו לעסוק בשאלה חשובה ביותר: במה בא לידי ביטוי **ייחודו** של מזמור התהילה המסוים שאותו הוא בא לפרש ומה המבדיל בינו לבין בני סוגו.

לצורך בירור זה יש לשאול כמה שאלות:

1. מיהו הקורא להלל את ה' במזמור?⁷
2. אל מי מפנה הקורא את קריאתו?⁸
3. מהו אופיו של ההלל שעליו מצווה הקורא במזמור, האם הוא 'מוזיקלי' או שמא מילולי, ואולי מעשי?⁹
4. מהי ההנמקה המיוחדת למזמור התהילה הזה? מה העילה הנזכרת בו להלל את ה' – איזו מידה ממידותיו של ה' או איזה מעשה ממעשיו?¹⁰
5. האם מתוארת במזמור, או לפחות נרמזת בו, היענותם של הנקראים להלל את ה'?¹¹

⁶ כותרת המזמור עלולה להטעות אותנו ולהביאנו לסווגו כמזמור הודיה. מזמורי הודיה בספר תהילים הם סוג בפני עצמו, ועמדנו על מאפייניו של סוג זה בעיונו למזמור ל' בספרנו עמודים 83-85. אמנם גם במזמור הודיה אנו מוצאים לעתים פנייה לנוכחים להלל את ה' על הטובה שעשה לדובר במזמור, וכפי שכתב עמוס חכם ז"ל בביאורו לפסוק א במזמורנו: "דרך המודים לה', שהם מהללים אותו בציבור, ומבקשים שכל הציבור ישתתף עמם בהודאתם ובשמחתם", אולם במקרה זה הפנייה תהא **אישית** ותהא מנומקת באירוע **אישי** של ישועה שהדובר במזמור חווה. המאפיינים הקבועים של מזמורי הודיה כוללים תיאור הסכנה שבה היה נתון המודה, תיאור תפילתו לה' ותיאור הצלתו המופלאה (בעיון למזמור ל' בהערה 4 עמדנו על קרבתו של מזמור ההודיה למזמור התחינה ועל הדרך להבחין ביניהם). לפיכך מזמור הודיה לעולם נושא חותם אישי, אף אם ההודאה היא של ציבור או של עם ישראל כולו. הפוך הדבר במזמור תהילה: הוא אינו קשור באישיות הפרטית ובמאורעותיה. העילה לתהילה לה' אינה אירוע מצומצם, אלא אירועים היסטוריים כבירים, ואף קוסמיים, או מידה כללית של הקב"ה ביחס לכל בראיו, ולעתים אין לתהילה זו כל עילה מסוימת!

⁷ לא תמיד ניתנת במזמור תשובה על כך, ובמקרה שאין זהות ברורה אנו מסתתרים מאחורי דמותו של 'המשורר'. לעתים, גם כשאין הדבר נאמר בפירוש, ברור שהקורא הוא עם ישראל. כך הדבר במזמור מ"ז, ראה בספרנו עמודים 158-159.

⁸ במזמור צ"ו המובא בהערה 5 התשובה ברורה: הקריאה מופנית אל "כָּל הָאָרֶץ" (פסוקים א ו-ט) ואל "מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים" (פסוק ז), דהיינו אל כלל האנושות. אך יש והקריאה היא דווקא לעם ישראל, כמו במזמור הפותח את קבוצת ששת המזמורים – מזמור צ"ה: "לָכוּ בְרִנָּה לַה', נְרִיעָה לְצֹר וְשִׁעֲנוּ". ובחזרת הקריאה בפסוק ו "בְּאוֹ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרַעַה, נִבְרָכָה לְפָנֵי ה' עֲשֵׂנוּ". הדבר מוכח בוודאות מההנמקה הבאה לקריאה השנייה (פסוק ז): "כִּי הוּא אֱ-לֹהֵינוּ, וְאֶנְחֵנוּ עִם מְרִעֵתוֹ וְצֹאן יְדוּ".

⁹ קריאה להלל מוזיקלי: "הָרִיעוּ לַה' כָּל הָאָרֶץ, פְּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזָמְרוּ. זָמְרוּ לַה' בְּכֹנֹר, בְּכֹנֹר וְקוֹל זְמָרָה. בְּחִצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר, הָרִיעוּ לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ ה'" (צ"ח, ד-ו). קריאה להלל מילולי: "שִׁירוּ לַה' בְּרָכוּ שְׁמוֹ בְּשָׂרוֹ... סִפְרוּ בְּגוֹיִם כְּבוֹדוֹ... (צ"ו, א-ג). קריאה להלל מעשי: "שָׂאוּ מִנְחָה וּבְאוֹ לְחִצְרוֹתָיו. הִשְׁתַּחֲוּוּ לַה' בְּהִדְרַת קִדְשׁ... (צ"ו, ח-ט).

¹⁰ דוגמה להנמקה הקשורה במידותיו של ה' ניתן להביא ממזמורנו: "כִּי טוֹב ה' לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ... (ה). הנמקה הקשורה במעשים שעשה ה' כוללת לעתים מעשים שעשה בעבר כגון: "וְהָיָה שְׁמִים עֲשֵׂה" (צ"ו, ה); לעתים כוללת ההנמקה מעשים הנעשים כעת, או העתידים להיעשות בעתיד כגון "כִּי בָא לְשִׁפֹּט הָאָרֶץ" (צ"ו, יד).

¹¹ במזמור צ"ו, יא-יב ו-צ"ח, ז-ח מתוארת היענות הטבע לקריאת ההלל, אף שזו כוונה לבני האדם. במזמור מ"ז נרמזת היענות העמים לקריאה שקרא אליהם עם ישראל – ראה בספרנו עמודים 158-160.

6. האם קשורה הקריאה להלל את ה' לסיטואציה מסוימת, או שמא היא כללית ועל-זמנית?¹²
7. במזמור שבו נכפלת המסגרת של קריאה להלל ושל הנמקתה, יש לבחון את ההבדלים בין היחידה הראשונה לבין השנייה: מהם ההבדלים, והאם קיימת התקדמות בין חלקו הראשון של המזמור לחלקו השני.¹³
- תשומת לב לשאלות אלה תסייע ביד המעיין לעמוד על ייחודו של מזמור התהילה שבו הוא עוסק ועל המבע החד-פעמי היוצא ממנו.

ב. הקריאה להלל בראש מזמורנו

כדי לעמוד על ייחודו של מזמורנו, נפתח בשאלה השנייה מתוך רשימת השאלות בסעיף הקודם: אל מי מופנית הקריאה להלל את ה'? הדבר מתבאר כבר בשורה הראשונה בבית הפותח את המזמור:

הָרִיעוּ לַה' כָּל הָאָרֶץ!

ברור שהכוונה היא 'כל יושבי הארץ', ודבר זה אתה למד הן מלשון הרבים בציוויים השונים – 'הָרִיעוּ' 'עֲבְדוּ' 'בְּאֵי',¹⁴ והן מעצם תוכנם: אין ניתן לצוות על הארץ לעבוד את ה' ולבוא לפניו, אף לא בדרך האנשה. אולם מי הם 'כל יושבי הארץ' הללו שאליהם מכוונת הקריאה?

צ"פ חיות בביאורו לספר תהילים כותב: "כל יושבי ארץ ישראל". עמוס חכם ז"ל בפירושו 'דעת מקרא' כותב: "הציווי 'הריעו' פונה בדרך פיוט אל כל יושבי הארץ, ולמעשה הוא מכוון אל קהל החוגגים העולים אל המקדש בתהלוכת הודיה".

משותפת לשניהם ההנחה המוקדמת, המבוססת על כותרת המזמור, כי מזמורנו "נתחבר כנראה לצורך תפילה בעת הקרבת תודה" (לשון חיות, וכעין זה כותב ע' חכם בביאורו למילים "מְזֶמֶר לְתוֹדָה"). הנחה זו מחייבת אותם לומר שהקריאה במזמור מופנית לישראל בלבד, ועל כן מצמצמים שניהם, אמנם בדרכים מעט שונות, את משמעות הקריאה "הָרִיעוּ לַה' כָּל הָאָרֶץ". בכך מכפיפים פרשנים אלו את פרשנות המזמור לכותרתו, תוך ויתור על הפירוש הפשוט והמתבקש, כי הפנייה אל כל הארץ פשוטה כמשמעה: פנייה אל האנושות כולה להריע לה', לעבדו בשמחה ולבוא לפניו ברננה.¹⁵

פנייה אוניברסלית כזאת אל האנושות כולה להלל את ה' אופיינית למזמורי תהילה רבים.¹⁶

¹² ישנם מזמורי תהילה שבהם ניכר האופי האסכטולוגי: הקריאה להלל את ה' מנומקת בהופעתו באחרית הימים לגאול את עמו ולשפוט את העמים כולם. כך הדבר במזמור צ"ח, שבחלקו הראשון מנומקת הקריאה לשיר לה' בכך ש"הוֹדִיעַ ה' יְשׁוּעָתוֹ, לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גְּלָה צְדָקָתוֹ. זָכַר חֶסֶד וְאֶמּוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל, רָאוּ כָּל אֲפִסֵי אֶרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ" (ב-א); ואילו בחלקו השני מנומקת הקריאה להריע לה' "כִּי בָּא - ה'" לְשֹׁפֵט הָאָרֶץ, וְשֹׁפֵט תִּבְלַת בְּצַדֵּק וְעַמִּים בְּמִישְׁרִים" (ט). במזמור מ"ז מתואר טקס המלכה של ה', שהעמים נקראים להשתתף בו באופן פעיל, ראה בספרנו עמודים 163-164 ובהערה 26 בעיון ההוא.

¹³ במזמור צ"ו שהוא בהערה 5 כדוגמה למזמור תהילה, ניכרים הבדלים הן בין הקריאה במחצית הראשונה (א-ג) לזו שבמחצית השנייה (ז-י), ובעיקר בין ההנמקה במחצית הראשונה לזו שבשנייה (במחצית השנייה ישנו רכיב שאין לו מקבילה בראשונה – תיאור היענות הטבע בפסוקים יא-יב). במזמור מ"ז עמדנו בהרחבה על ההתקדמות וההתפתחות מבית א לבית ב (עמודים 166-172).

¹⁴ ציוויים על הארץ עצמה בדרך האנשה אמנם מצויים בלשון השירה במקרא, אולם אז הפנייה אל הארץ היא בלשון יחיד לנקבה: "רְנוּ שָׁמַיִם וְגִילֵי אֶרֶץ" (ישעיהו מ"ט, יג).

¹⁵ כנגד ההנחה של חיות ושל עמוס חכם יש לומר כי כותרת מזמורנו אינה מעידה בהכרח על מטרת חיבורו של המזמור (כפי שכתב חיות) אלא על השימוש שנעשה בו בפועל במקדש. על פי זאת יש לשער שהכותרת מאוחרת למזמור עצמו, ולא יצאה מידו של מחבר המזמור. ברם אין לנו צורך בהשערות כאלה או אחרות. מבחינה מתודולוגית ראוי לפרש את המזמור כפי העולה מתוכו עצמו, ואין לעקם את פירושו הפשוט מחמת כותרתו. וכפי שכתבנו בסעיף הקודם וכן בהערה 6, מזמורנו הוא מזמור תהילה מובהק, וכלל אינו מזמור הודיה.

¹⁶ במזמור צ"ו, שאופיו האוניברסלי בולט ביותר, אנו מוצאים בקריאה הראשונה: "שִׁירוּ לַה' שִׁיר תְּדָשׁ, שִׁירוּ לַה' כָּל הָאָרֶץ" (א), ואף בקריאה השנייה במזמור אנו מוצאים: "הִבּוּ לַה' מִשְׁפָּחוֹת עַמִּים... (ז)", "...חִילוּ מִפְּנֵי כָּל הָאָרֶץ" (ט). אף במזמור צ"ח, הדומה בכמה דברים למזמור צ"ו, מופיעה הקריאה הראשונה להלל את ה': "שִׁירוּ לַה' שִׁיר תְּדָשׁ" (א), ויש לבארה כמו את הקריאה הפותחת את מזמור צ"ו באותן מילים עצמן, כמכוונת ל"כָּל הָאָרֶץ", שכן מפורש בהנמקת הקריאה: "לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גְּלָה צְדָקָתוֹ" (ב); "רָאוּ כָּל אֲפִסֵי אֶרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ" (ג). אופייה האוניברסלי של הקריאה להלל את ה' נשמר גם בהמשך המזמור, בקריאה השנייה "הָרִיעוּ לַה' כָּל הָאָרֶץ... (ד) שהיא אותה קריאה עצמה שבה פותח מזמורנו!

כעת נשאל את השאלה הראשונה מתוך רשימת השאלות שצינו בסעיף הקודם: מי הוא הקורא ליושבי כל הארץ להריע לה', לעבדו בשמחה ולבוא לפניו ברננה? על שאלה זו נוכל לענות רק לאחר בירור ההנמקה שהקורא להלל מנמק בה את קריאתו.¹⁷

ג. פסוק ג בשלמותו כהנמקה לקריאה להלל

ההנמקה לקריאה לכל יושבי הארץ להריע לה', לעבדו בשמחה וכו' באה בפסוק ג. אין היא פותחת בתיבה "כִּי" לבדה, אלא בצמד המילים "דַּעוּ כִּי...", וכמובן שאין בכך כדי לשנות את תפקיד המשפטים הבאים בהמשך פסוק זה – לנמק את הקריאה הקודמת.¹⁸

על פי חלוקת המזמור לפסוקים, פסוק ג, המכיל את הנמקת הקריאה שלפניו, כולל בתוכו שלושה רכיבים להנמקה זו:

דַּעוּ כִּי

1. ה' הוא אֱלֹהִים
2. הוא עֲשָׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ
3. עֲמוּ וְצִאן מִרְעִיתוֹ.

נסה לבאר את שלושת הרכיבים בפסוק, ונלך מן הסוף, רכיב מספר 3, אל ההתחלה, שהרי המילים "עֲמוּ וְצִאן מִרְעִיתוֹ", שהן בלא ספק כינוי לעם ישראל, מקרינות משמעות פרשנית מיוחדת על מה שלפניהן, וכן על ההנמקה בשלמותה.

ראשית, יש לעמוד על כוונת מילים אלו עצמן – "עֲמוּ וְצִאן מִרְעִיתוֹ" – הנראות תלושות מכל הקשר. כל אחד משני הרכיבים הראשונים הוא משפט עצמאי, ואילו הרכיב השלישי אינו משפט כלל. מפרשים אחדים לא התייחסו לקושי זה, ולא כתבו כל פירוש למילים אלו.¹⁹ עמוס חכם ב'דעת מקרא' מביא שתי הצעות (ולשתיהן נציין פרשנים שקדמוהו) המקשרות את המילים הללו למילים הקודמות בפסוק, ובכך הופכות אותן לחלק בתוך משפט שלם:

1. עֲמוּ וְצִאן מִרְעִיתוֹ – נמשך אל מה שלפניו, כלומר: 'הוא עשנו... לעמו וצאן מרעיתו'.
2. פירוש אחר: 'אנחנו' נמשך למעלה ולמטה: 'ולו אנחנו – אנחנו עמו וצאן מרעיתו, הצאן אשר הוא רועה. כפירוש הראשון פירש הספורנו. בדומה לפירוש השני פירשו רד"ק ובעל המצודות, בלא להכפיל את התיבה 'אנחנו': ולו אנחנו – מיוחדים אנחנו לו, להיות נקראים 'עמו וצאן מרעיתו' (לשון בעל המצודות).

עתה אנו באים לפרש את הרכיב האמצעי בהנמקה: "הוא עֲשָׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ". פשוטן של מילים אלה: 'הוא בראנו ולפיכך אנו שייכים לו'. אלא שהקישור בין הרכיב השלישי בפסוק לרכיב השני, אינו מאפשר לקבל פירוש כללי אוניברסליסטי כזה, שאינו מתאים למילים "עֲמוּ וְצִאן מִרְעִיתוֹ" הבאות בסוף ההנמקה. המפרשים שמו לב לכך, ועל כן הם פירשו את הרכיב השני כמתייחס אף הוא לעם ישראל ולעדיפותו על פני שאר העמים. כלומר, "הוא עֲשָׂנוּ" אינו מתייחס לכלל בני האדם, אלא לעם ישראל:

רד"ק: הוא עֲשָׂנוּ – הוא גידלנו ורוממנו, כמו "ה' אֶשֶׁר עָשָׂה אֶת מִשֶׁה וְאֶת אֶהֱרֹן" (שמי"א י"ב, ו ושם הכוונה: 'מינה אותם כמנהיגים').

מאירי: הוא עֲשָׂנוּ – כלומר, תיקננו והשלימנו.

¹⁷ במזמורים רבים השייכים לסוג מזמורי התהילה שאנו דנים בו מתבררת זהות הדובר במזמור רק בשלב מתקדם שלו. ראה לדוגמה מה שכתבנו ביחס למזמור מ"ז בספרנו עמוד 158.

¹⁸ דברים אלו חשובים להבנת מבנה המזמור ולפרשנותו, והם באים כנגד דבריו של עמוס חכם ז"ל בסיכום שכתב לפירושו למזמורנו: במזמור שבעה ציוויים: הָרִיעוּ, עֲבְדוּ, בָּאוּ, דַּעוּ, בָּאוּ, הוֹדוּ, בָּרְכוּ... נמצא שהציווי הרביעי 'דַּעוּ' הוא הציווי האמצעי... ונחשב לחלק האמצעי של המזמור.

לא כן הדבר: שלושת הציוויים הראשונים הם הקריאה הראשונה במזמורנו להלל את ה'; הציווי 'דַּעוּ' אינו חלק מרצף הציוויים הראשונים, אלא פתיחה להנמקה "דַּעוּ כִּי..."; שלושת הציוויים הבאים הם הקריאה השנייה להלל את ה', ולאחר סדרה שנייה זו באה גם ההנמקה השנייה בפסוק ה: "כִּי טוֹב ה'..." (הפעם ללא ציווי מקדים, ואין זה משנה מבחינת התפקיד של חלק זה במזמור).

¹⁹ לדוגמה: רש"י, צ"פ חיות.

עמוס חכם : ...אפשר שיש במשמע 'הוא עָשָׂנו' – הוא עשה אותנו לו לעם (והוא מפנה לשמ"א י"ב, כב "כי הוֹאִיל ה' לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעַם").

לפי כל אחד מן הפירושים הללו, וכן מן הדומים להם, המילים "הוא עָשָׂנו וְלוֹ אֶנְחֵנו" מתפרשות כמבוא למילים הבאות אחריהן "עֲמוֹ וְצֹאן מְרַעִיתוֹ".

עתה עלינו לפרש את הרכיב הפותח את ההנמקה – "דָּעוּ כִּי ה' הוּא אֱלֹהִים". הפירוש הפשוט הוא כדברי עמוס חכם בפירוש 'דעת מקרא': "שימו אל לבבכם כי ה' הוא א-להים, וקבלו את א-לוהותו עליכם". ברם גם כאן עשויה הפרשנות שהדוברים הם בני ישראל, ושההנמקה שבפיהם בהמשך עוסקת בבחירתם מכל העמים, לדייק יותר במשמעות המילים: 'דעו כי ה', שהוא א-לוהי ישראל, הוא לבדו א-לוהים'.

הדיון בהנמקה המובאת בפסוק ג על שלושת רכיביה, נותן בידינו ממילא תשובה ביחס לשאלה הראשונה בסדרת השאלות שהעלינו בסעיף הקודם: מי הוא הדובר במזמור הקורא להלל את ה'? על פי העולה מפסוק ג בשלמותו, אותם המדברים בשיר בלשון 'עשנו', 'אנחנו', הם 'עמו של ה' וצאן מרעיתו', ואם כן עם ישראל הוא הדובר במזמור הקורא לכל יושבי הארץ להריע לה'.

על פי זאת נוכל לנסח את הקריאה להלל ואת הנמקתה במזמורנו כך: ישראל פונה אל יושבי "כָּל הָאָרֶץ" וקורא להם להריע לה', לעבדו בשמחה ולבוא לפניו ברננה שכן ה' א-לוהיו הוא הא-לוהים, והוא עשאו לעם בחירתו, לעמו השייך לו, לצאן מרעיתו.

ד. קשיים בהנמקה הכלולה בפסוק ג

האם סבירה הנמקה זו בפיהם של ישראל? האם נימוק זה, שה' עשנו לעם בחירתו, ל'עֲמוֹ וְצֹאן מְרַעִיתוֹ', מתאים להיאמר לגויים כסיבה להריע לה' ולעבדו?

מי שמכיר את ספר תהילים יזרז לענות שבמזמורים אחדים אכן קוראים ישראל לעמים כולם להלל את ה' על ישועה שנעשתה לעם ישראל בלבד:

הנה במזמור ס"ו, ח-יב נאמר:

א	הִלְלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם	שְׂבַחוּהוּ כָּל הָאֲמִים.
ב	כִּי גִבֹר עָלֵינוּ חֲסָדוֹ	וְאַמַּת ה' לְעוֹלָם הִלְלוּ יְהוָה. ²⁰

ובמזמור ס"ו, ח-יב נאמר:

ח	בָּרְכוּ עַמִּים אֱלֹהֵינוּ	וְהִשְׁמִיעוּ קוֹל תְּהִלָּתוֹ.
ט	הַשֵּׁם נִפְשָׁנוּ בְּחַיִּים	וְלֹא נִתֵּן לְמוֹט רַגְלֵנוּ...

אף במזמור צ"ח, השייך לקבוצת ששת המזמורים שמזמורנו חותם אותם, נאמר:

א	מְזִמֹר שִׁירוֹ לַה' שִׁיר חֲדָשׁ ²¹	כִּי נִפְלְאוֹת עֲשָׂה הוֹשִׁיעָה לוֹ יְמִינוּ וַיְרוֹעַ קִדְשׁוֹ...
ג	זָכַר חֲסָדוֹ וְאַמּוֹנָתוֹ לְבַיַּת יִשְׂרָאֵל	רְאוּ כָּל אֲפֹסֵי אֶרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ.

ואחרון נביא את מזמור מ"ז:²²

ב	כָּל הָעַמִּים תִּקְעוּ כֶף	הֲרִיעוּ לֹא-לֵהִים בְּקוֹל רִנָּה...
ד	וְדַבְּרֵם תְּחִתֵּינוּ	וּלְאֲמִים תַּחַת רַגְלֵינוּ.

²⁰ לפי פירושם של רד"ק והמאירי, הדובר הפונה אל כל הגוים הוא עם ישראל, והנימוק לפנייתו הוא "כי גִבֹר עָלֵינוּ חֲסָדוֹ – עד שהוציאנו מתחת ידיכם, שלא הייתם מאמינים שיוכל להיות זה, לאורך גלותנו. ועתה הודו ואמרו כולכם... כי אמת הוא דברו והבטחתו שהבטיחנו להוציאנו מן הגלות" (לשון רד"ק, ומעין זה כתב המאירי).

²¹ כבר כתבנו בסוף סעיף ב ובהערה 16 כי הפנייה בראש המזמור "שִׁירוֹ לַה' שִׁיר חֲדָשׁ" היא פנייה לכל העמים, כמו הפנייה הדומה בראש מזמור צ"ו, וכמו הפנייה הבאה במזמור צ"ח עצמו בפסוק ד ואילך "הֲרִיעוּ לַה' כָּל הָאָרֶץ".

²² על משמעות ההנמקה לקריאה לכל העמים להריע לא-לוהים במזמור מ"ז, ראה בספרנו עמוד 158 והערה 5 ועמודים 167–168.

ה יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב אשר אהב סלה.

ובכן מוטיב רווח הוא בספר תהילים, לקרוא לעמים להלל את ה' על חסדו שעשה עם ישראל עמו.

אלא שקיים הבדל עקרוני בין ההנמקה לקריאה לגויים להלל במזמורנו לבין ההנמקות לקריאות הדומות במזמורים שהבאנו: בכל המזמורים שהבאנו מנומקת הקריאה אל הגויים בחסדים שעשה ה' עם ישראל עמו באירועים היסטוריים שאירעו לעיני הגויים, ובדרך כלל גם בקשר אליהם.²³ לא כן הדבר בהנמקה שבמזמורנו: כאן מדובר ביחס האינטימי בין ה' לישראל, בבחירתו בהם להיות לו לעם סגולה ("הוא עֲשָׂנו"), בשייכותם של ישראל לה' ("וְלוֹ אֶנְחֵנוּ") וביחס המתמשך בינו לביןם ("עֲמוּ וְצִאן מִרְעִיתוֹ"). מערכת יחסים אינטימית זו הרי אינה חשופה לעיני הגויים, ואיננה עניין שבגללו יהללו את ה', ועל כן קשה לומר שקיומה הנסתר מהווה נימוק לקריאה לגויים להריע לה' ולעבדו בשמחה. על כל פנים, להנמקה מעין זו אין אח ורע במזמורי תהילה אחרים בספר תהילים.

אין זה הקושי היחיד המתעורר למקרא ההנמקה בפסוק ג. שני קשיים, שכבר טיפלנו בהם בסעיף הקודם, עדיין אינם מניחים לנו:

1. הפרשנות הפשוטה, ההולכת למישרון, למילים "הוא עֲשָׂנו" היא: "הוא בראנו". הפירושים האחרים שהוצעו למילים אלו כמתייחסות ליצירת עם ישראל – מחמת המילים המופיעות לאחר מכן – דחוקים במידת מה.
2. המילים "עֲמוּ וְצִאן מִרְעִיתוֹ" נראות עדיין תלושות, ללא הקשר, והניסיון הפרשני לקשר אותן אל מה שלפניהן אינו משנה תחושה זו.

נראה שראב"ע חש בכך ובחר בפירוש שונה:

ומילת 'עמו' שבה אל 'דעו'.

ראב"ע רואה במילים "עֲמוּ וְצִאן מִרְעִיתוֹ" העומדות בפסוק בפני עצמן, מילות פנייה, ולדעתו מקומן בראש פסוק ג, בסמיכות לציווי "דעו". וכך יתפרש הכתוב על פיו:

עמו וצאן מרעיתו!

דעו פי,

ה' הוא א-להים

הוא עֲשָׂנו וְלוֹ אֶנְחֵנוּ.

אלא שאם לדעתו ההנמקה בפסוק ג מופנית אל ישראל, אזי עליו לומר שגם הקריאה הקודמת, להריע לה', לעבדו בשמחה ולבוא לפניו ברננה, גם היא הייתה לישראל, שהרי אין להפריד בין הקריאה להנמקה! דבר זה סותר את מסקנתנו בסעיף ב, כי הקריאה במזמורנו מופנית לכלל האנושות – "כָּל הָאָרֶץ".²⁴

לא נוכל אפוא לקבל את פירושו של ראב"ע לסירוס המקראות, אך פירושו מקדמנו לקראת פתרון אחר לבעיות שבפסוק ג.

ה. הצעת פירוש חדש לפסוקים ג-ד

הפתרון שנציע לבעיות שנידונו בסעיף הקודם (וכן לבעיות נוספות שלא נידונו בו) הוא בנייתוק המילים "עֲמוּ וְצִאן מִרְעִיתוֹ" מן ההנמקה שלפניהן בפסוק ג, וראייתן כפתיחה לקריאה החדשה בפסוק ד. התחושה של ראב"ע שמילים אלו עומדות לעצמן ואינן המשך למה שלפניהן, אכן צודקת. צודקת אף תפיסתו את המילים הללו כמילות פנייה: 'אתם, עמו וצאן מרעיתו של ה'...'. אלא שהקדמתן של מילים אלו לראש פסוק ג בדרך של 'סרסוה ופרשהו' אינה נראית לנו. נראה לנו שמילים אלו עומדות במקומן המתאים, אלא שהן משמשות כמילות פנייה הפותחות את הקריאה הבאה מיד אחריהם בפסוק ד!

כך אכן רשמנו את המילים הללו בראש בית ג ברישום המזמור בראש עיונו:

²³ הדבר מפורש במזמור מ"ז, ד "וְיִדְבֵר עַמִּים תְּחַתֵּינִי, וְלְאֲמִים תַּחַת רַגְלֵינִי". אולם גם ישועתם של ישראל שעליה מדובר במזמור צ"ח היא ישועתם מן הגוים, וכך גם במזמור ס"ו. ובמה שנוגע למזמור קי"ז, ראה הערה 20.

²⁴ אף ראב"ע פירש בפסוק א "כִּי הָאָרֶץ" – שם מין כולל כל יושביה", כלומר אף הוא סבור שהפנייה בפסוקים א-ב היא לכל האנושות. אם כן נראה כי ראב"ע אינו רואה בפסוק ג הנמקה לקריאה בפסוקים הקודמים, אלא עניין חדש. ברם תפיסתנו שלנו מבוססת על שייכותו של מזמורנו לסוג מזמורי התהילה, הבנויים במסגרת של קריאה לקהל נוכחים להלל את ה', ואחריה הנמקה.

עֲמוּ וְצֹאן מְרֵעִיתוֹ!
בָּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה
חֲצֵרָתָיו בְּתִהְלָה.

פתרון זה, אף שאינו תואם את חלוקת הפסוקים שעל פי המסורה, שכן הוא מצרף את סוף פסוק ג לפסוק ד שאחריו, נראה פחות בעייתי מהזותן במחשבה של המילים הללו אל ראש פסוק ג.²⁵

כיצד תשפיע הצעתנו על משמעות המזמור ועל פרשנותו?

ראשית, יתברר על פי הצעתנו כי הקריאה השנייה הבאה במזמורנו להלל את ה' בפסוק ד אינה מופנית אל אותו קהל שאליו הופנתה הקריאה הראשונה:

הקריאה הראשונה		הקריאה השנייה	
א	הָרִיעוּ לַה' כָּל הָאָרֶץ	ג	עֲמוּ וְצֹאן מְרֵעִיתוֹ!
ב	עֲבְדוּ... בָּאוּ...	ד	בָּאוּ... הוֹדוּ... בְּרָכוּ...

ובכן, הקריאה הראשונה מופנית אל כלל האנושות – 'כָּל הָאָרֶץ', ואילו הקריאה השנייה מופנית אל עם ישראל – 'עֲמוּ וְצֹאן מְרֵעִיתוֹ'.

שנית, בהנחה שהקורא לפני הקהלים השונים הללו במזמורנו הוא אותו קורא עצמו, יש להסיק שקורא זה **אינו עם ישראל** הקורא לעמים להריע לה'. לאחר שניתקנו את המילים "עֲמוּ וְצֹאן מְרֵעִיתוֹ" מהמילים שלפניהן "הוא עֲשֵׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ", אין מקום למסקנה שהדובר במזמור ('עשנו', 'אנחנו') הוא עם ישראל. בנוסף, הרי עם ישראל הוא הנקרא להלל את ה' בקריאה השנייה, ועל כן יש להסיק כי מישהו מבחוץ הוא הקורא לעם ישראל.

ובכן, מיהו הקורא את שתי הקריאות במזמורנו? אין מנוס מן התשובה שזהו 'המשורר'.

שלישית, ניתוק המילים "עֲמוּ וְצֹאן מְרֵעִיתוֹ" מן ההנמקה לקריאה הראשונה במזמור, מאפשר לקרוא את ההנמקה פשוטה כמשמעה. דבר זה משנה באופן חריף את משמעותה של הנמקה זו: המשורר הקורא ליכל הארץ להריע לה' וכי (המשורר, ולא עם ישראל!) מנמק את קריאתו בשני נימוקים שהם אכן אוניברסליים, כראוי לקריאה שהיא לכל העמים:

1. "דָּעוּ כִּי ה' הוּא אֱ-לֹהִים" – הוא לבדו א-להים, ועליכם לקבל את א-לוהותו.

2. "הוא עֲשֵׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ" – הוא בראנו, את כל בני האדם, ולו אנו שייכים מכוח היותנו בראיו.²⁶

הדיבור כאן בגוף ראשון רבים ('עשנו'; 'אנחנו') נובע מכך שהמשורר הפונה אל כל העמים כולל את עצמו בכלל האנושות, שנבראה כולה בשווה בידי הבורא האחד והיחיד.

²⁵ א. אין זה מקרה יחיד שבו חלוקת המזמור לפסוקים אינה מכוונת עם חלוקתו לבתים: במזמור י"ט שייך סוף פסוק ה' "לְשִׁמְשׁ שֶׁם אֱהָל בְּהֵם" לחלק הבא במזמור, ראה בספרנו עמודים 47–48 והערה 11 שם; במזמור פ' שייך ראשו של פסוק טו' "אֱ-לֹהִים צְבָאוֹת שׁוֹב נָא" לבית שלפניו (פסוקים ט–יד), ומשמש לו 'זמון חוזר', ראה בספרנו עמוד 180 ועמוד 195; במזמור צ"א מהווה חציו הראשון של פסוק ט' "כִּי אֲתָה ה' מְקוֹסֵי" חלק בפני עצמו במזמור, ואילו בחציו השני של פסוק זה מתחלף הדובר ומתחיל חלק חדש במזמור, ראה בספרנו עמוד 224 ובהמשך אותו עיון הערה 27. ועוד נשוב וניפגש בתופעה זו בעיונינו הבאים.

ב. בנספח השני לעיון זה נדון במה שנראה כקושי על הצעתנו – השוואת פסוק ג במזמורנו לפסוק ז במזמור צ"ה (וכן לפסוק יג במזמור ע"ט).

²⁶ פירוש מעין זה כמעט מתחייב מן הכתיב "ולא אֲנַחְנוּ". ואכן כך פירש את המילים הללו על פי הכתיב רבי יוסף אבן יחייא (בן למגורשי פורטוגל, רנ"ב–רצ"ט, 1492–1538). פירושו על תהילים נדפס לאחרונה במקראות גדולות 'אורים גדולים':

הוא עֲשֵׂנוּ – אנו בני האדם

וְלוֹ אֲנַחְנוּ – בראנו את עצמנו, שהוא הפך המצרי (– פרעה) שאמר (יחזקאל כ"ט, ג) "לִי יֵאָרֵי וְאֲנִי עֲשִׂיתִנִּי".

פירוש הפסוק על פי הכתיב "ולא אֲנַחְנוּ", כניגוד לדברי פרעה המובאים בספר יחזקאל, מופיע בפירושים של ראב"ע ורד"ק בשם רב סעדיה גאון. פירוש זה אינו מופיע בפירוש רס"ג לתהילים, אלא בספרו הפילוסופי 'הנבחר באמונות ובדעות' (עמוד מא במהדורת ר"י קאפח).

אף על פי שאבן יחייא פירש את המילים הללו כנימוק אוניברסלי, אין בכך ללמד על ההקשר כולו על פי פירושו: לדעתו דברים אלו נאמרים לעם ישראל דווקא. ואין אנו עוקבים כאן אחר פירושו למזמור כולו.

כל הבעיות שהעלינו בסעיף הקודם ביחס לעצם תוכנה של ההנמקה הכלולה בפסוק ג וביחס לפרשנות מילותיה – נפתרו באחת על פי הצעתנו. בסעיפים הבאים ניווכח כי על פי הצעתנו זאת מתחוור גם מבנהו של המזמור, ואף משמעותו הכללית וייחודו ביחס למזמורי תהילה דומים אחרים יתבהרו.

ו. מבנה המזמור

לאחר שהראינו כי סופו של פסוק ג, המילים "עֲמוּ וְצִאן מִרְעִיתוֹ", שייך לפסוק הבא אחריו, ומשמש פנייה לעם ישראל להלל את ה', הגיעה העת לדון במבנה מזמורנו בכללותו.

כבר עמדנו על כך שמזמורנו שייך לקבוצת מזמורי התהילה שבהם חוזרת המסגרת הקבועה של קריאה להלל את ה' ואחריה הנמקת הקריאה, הפותחת בתיבה 'פִּי'. ועוד אמרנו כי במזמורים אחדים השייכים לקבוצה זו, לרבות מזמורנו, מסגרת זו חוזרת פעמיים, וחזרה זו היא הקובעת את מבנה המזמור.²⁷

ובכן, החזרה פעמיים על המסגרת האמורה לעיל מחלקת את מזמורנו לשתי מחציות. הבה נרשום את מזמורנו מחדש על פי תפיסה זו של מבנהו ועל פי מסקנתנו באשר לשייכותן של המילים "עֲמוּ וְצִאן מִרְעִיתוֹ" למחצית השנייה. את שתי המחציות נעמיד זו לעומת זו:²⁸

המחצית הראשונה - א-ג,		המחצית השנייה - ג-ה	
א	מזמור לתודה		
הקריאה	הֲרִיעוּ לַה', כָּל הָאָרֶץ!	עֲמוּ וְצִאן מִרְעִיתוֹ!	
ב	עֲבְדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה בְּאוֹת לִפְנֵי בְּרִנָּה.	ד	בְּאוֹת שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה, חֲצֵרְתֵּי בְּתֵהָלָה הוֹדוּ לוֹ, בְּרָכוּ שְׁמוֹ.
ג	דַּעוּ כִּי ה' הוּא אֱ-לֹהִים הוּא עֲשָׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ	ה	כִּי טוֹב ה' לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ, וְעַד דָּר וָדָר אֲמוֹנָתוֹ.

האם שוות המחציות באורכן? אכן כן: 20 מילים במחצית הראשונה ו-21 במחצית השנייה. שוויון זה מתפרט גם ביחס לחלקי המשנה של כל אחת משתי המחציות:

הקריאה להלל את ה' במחצית הראשונה היא בת 11 מילים; היא פותחת במילות הפנייה אל קהל הנוכחים המשמש לה כתובת – "כָּל הָאָרֶץ"²⁹, והיא כוללת שלושה ציוויים: הריעו, עבדו, באו.

הקריאה להלל את ה' במחצית השנייה היא בת 12 מילים; אף היא נפתחת במילות הפנייה אל קהל הנוכחים המשמש לה כתובת – "עֲמוּ וְצִאן מִרְעִיתוֹ", ואף היא כוללת שלושה ציוויים (שהראשון שבהם זהה לציווי החותם את סדרת הציוויים בקריאה הראשונה): באו, הודו, ברכו.

ההנמקה לקריאה במחצית הראשונה היא בת 9 מילים; היא נפתחת בתיבה "כִּי"³⁰, והיא מכילה שני רכיבים.³¹ ההנמקה לקריאה במחצית השנייה אף היא בת 9 מילים, אף היא נפתחת בתיבה "כִּי" ואף היא מכילה שני רכיבים.³²

²⁷ ראה סעיף א.

²⁸ ברישום המזמור להלן לא הקפדנו על סימון הבתים הזעירים שמהם בנוי המזמור (כפי שעשינו ברישומי בראש העיון), אלא צירפנו את בתים ג-ד כאחת תחת הכותרת 'הקריאה' (השנייה). לשם הקבלת המחציות זו לזו, גם לא שמרנו על החלוקה לשורות, כפי שעשינו ברישום המזמור שבראש העיון.

²⁹ באמת, הפנייה במילים "כָּל הָאָרֶץ" אינה באה ממש בראש הקריאה, אלא אחר שתי מילות הציווי "הֲרִיעוּ לַה'". הטעם לכך הוא במגמה הרווחת במזמורי תהילים לפתוח בהזכרת שם ה', כך שהזכרה זו תהא המילה הראשונה או השנייה במזמור. מגמה זו ניכרת במזמורים רבים, וראה על כך בספרנו עמוד 469 הערה 5, ובייחוד בציונים א-ב בהערה זו.

³⁰ התיבה "כִּי" בהנמקה זו באה כחלק מן הצירוף "דַּעוּ כִּי...". נראה שהטעם לכך הוא שחלק זה של ההנמקה – "כִּי ה' הוּא אֱ-לֹהִים", אינו קשור בעובדה הניכרת לעין, אלא בהכרה דתית מופשטת שאותה יש "לדעת" – להפנים. (הרכיב השני בהנמקה זו – "הוּא עֲשָׂנוּ", קשור בעצם קיומנו, שהוא דבר הניכר לעין; אף ההנמקה במחצית השנייה – "כִּי טוֹב ה'", קשורה בחסדיו הניכרים לעין של ה' שעשה לעמו).

הנה כי כן, הצעתנו לראות במילים "עמו וצאן מרעיתו" פתיחה לקריאה השנייה במזמור, ולא חלק מן ההנמקה לקריאה הראשונה, מלבד מה שהיא פותרת קשיים שונים בהנמקה לקריאה הראשונה ומשנה את משמעותה (כפי שביארנו בסעיף ה), היא משפיעה על תפיסת מבנה המזמור כולו. על פי הצעה זו, נחלק המזמור לשתי מחציות שוות, ומבנהו מהודק ומדויק.³³ אך בנוסף להתבהרות המבנה של המזמור, תורמת הצעה זו תרומה מכרעת להבחנה בין שתי מחציותיו, וממילא למשמעות המזמור בשלמותו. על כך נדון בסעיפים הבאים.

ז. ההבחנה בין שתי הקריאות שבשתי המחציות

ההבחנה הראשונה בין שתי המחציות, שכבר עמדנו עליה, היא כמובן בנמענים שאליהם מופנות הקריאות להלל: במחצית הראשונה – הנמען הוא כללי-אוניברסלי: 'קָל הָאָרֶץ'; במחצית השנייה – הנמען הוא עם ישראל: 'עמו וצאן מרעיתו'. כעת יש לברר מה בין אופי הקריאה המופנית ל"קָל הָאָרֶץ" בראש המחצית הראשונה, לבין אופייה של הקריאה המופנית ל"עמו וצאן מרעיתו" בראש המחצית השנייה: האם הקריאות עצמן שונות בהתאמה לנמענים השונים? מילת ציווי אחת חוזרת בשתי הקריאות הללו "באו...". בקריאה ליכל הארץ זהו הציווי המסיים: "באו לפניו בְּרִנָּה"; בקריאה לעמו וצאן מרעיתו זהו הציווי הפותח: "באו שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה, חֲצֵרֹתָיו בְּתִהְלָה". ובכך מה בין שני הציוויים? נראה כי הציווי במחצית הראשונה "באו" אין כוונתו לכך שהנקראים להלל את ה' יבואו באופן פיזי למקום מסוים. שני הציוויים הקודמים "הריעו לה'" ו"עבדו את ה' בְּשִׂמְחָה" ודאי אינם קשורים למקום מסוים, ומשמעם הוא: 'אתם, יושבי כל הארץ, הריעו לה' ועבדוהו בשמחה בכל מקום שאתם מצויים בו'. ואם כן, זוהי גם משמעות הציווי השלישי, כמתקבל מיחס ההקבלה בין שתי צלעותיו של פסוק ב:

בְּשִׂמְחָה	עֲבָדוּ אֶת ה'
בְּרִנָּה.	בְּאוֹ לְפָנָיו

אין משמעות הציווי "באו לפניו" שונה בהרבה ממשמעות הציווי "עבדו את ה'": בבואכם לפניו בזמור וברננה יתקיים גם הציווי לעבדו בשמחה, ודבר זה יתקיים בכל מקום שבו יתקבצו יושבי כל הארץ לרנן לפני ה'. שונה המצב בציווי "באו" במחצית השנייה: כאן נקראים 'עמו וצאן מרעיתו' של ה' 'באו שְׁעָרָיו וחצרותיו', וברור שהכוונה לבואם של ישראל לשערי המקדש ולחצרו! אם כן הללו מתבקשים לבוא למקום מסוים וחשוב, ולא להלל את ה' במקומם.³⁴ הבדל זה במשמעות הציווי 'באו' קשור להבדל אחר הניכר בין שני הציוויים: אופן בואם של הנקראים להלל את ה' בכל אחת מן המחציות:

במחצית הראשונה: "באו... בְּרִנָּה" – דהיינו בואו לפני ה' בקולות שמחה; במחצית השנייה: "באו... בְּתוֹדָה". המשמעות הרווחת של התיבה 'תודה' היא 'קרן תודה' המובא למקדש. כלומר: בואו למקדש כשבידיכם קרבן תודה.³⁵ את קרבן התודה

³¹ עמדנו על ההבחנה בין שני רכיבים אלו בסעיף ג, ועל פי האמור בסעיף ה עלה בידינו ששניהם אוניברסליים באופיים, ושהרכיב השני הוא תולדת הראשון: כיוון שיה' הוא אֶל-לְהִים' האחד והיחיד – הרי שיהוא עֲשֵׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ. הרכיב הראשון קשור בעצמותו של ה', ואילו השני – בגילוי א-לוהותו במציאות האנושית.

³² היחס בין שני הרכיבים בהנמקה זו דומה ליחס בין שני הרכיבים בהנמקה הראשונה (ראה הערה קודמת). הרכיב הראשון הוא 'פי טוב ה' – זו מידתו של הקב"ה עצמו; ממידתו זו משתלשל גילוי 'חֲסִדוֹ' ו'אֲמוּנָתוֹ' (– נאמנותו) לעמו לעולם ועד דור ודור.

³³ לו היינו משיבים את שלוש המילים "עמו וצאן מרעיתו" להנמקה במחצית הראשונה, כפי שראו זאת המפרשים כולם, היה הדבר משנה את היחס הכמותי בין מספר המילים בכל אחת משתי המחציות (18; 23), וכך היה הדבר פוגע בשוויון בין חלקי המשנה.

³⁴ במזמורים אחדים דווקא ניתן למצוא קריאה לגויים לבוא למקדש. במזמור צ"ו, ח נתבעות משפחות עמים: "שְׂאוּ מִנְּחָה וּבְאוּ לְחֲצֵרֹתָיו". אולם במזמורנו אין תביעה כזאת מהגויים, אלא רק מישראל.

³⁵ השם 'תודה' (בכל הטיותיו) מופיע במקרא 32 פעמים. מחצית הופעותיו מתייחסות באופן מובהק לקרבן הקרוי בשם זה; בהופעות נוספות אחדות של המילה 'תודה' הכוונה לתהלוכה או למקהלה אשר ליוותה את הקרבן הזה (לדוגמה, נחמיה ל"ח, לא ושם לח), ואפשר שכך הדבר גם במזמורנו; ובמקומות אחרים קשור השם 'תודה' להשמעת שבח והלל לה', ולעתים קשה להכריע אם מדובר שם בקרבן תודה או בהודאה שאיננה כרוכה בקרבן. לדוגמה: תהילים מ"ב, ה "...אֲדַדְּם עַד בֵּית אֶל-לְהִים, בְּקוֹל רִנָּה וְתוֹדָה הַמּוֹן חוֹגֵג" (וראה עיונו

היו מביאים בתהלוכה, שבה השתתפו קרוביו ורעיו של מקריב התודה, והללו היו מהללים את ה' על חסדו.³⁶ חסד זה הרי הוא העילה להתכנסותם בשערי המקדש ובחצרו. ומכאן: "באו... חֲצֵרְתִּי בַתְּהֵלָה".

וכעת נדון בהבדל שבין הציוויים האחרים בכל אחת מן המחציות: במחצית הראשונה: "הָרִיעוּ לָהּ... עֲבָדוּ אֶת ה'"; במחצית השנייה "הוֹדוּ לוֹ, בְּרָכוּ שְׁמוֹ". יושבי 'כל הארץ', ברואי ה', נקראים לקבל עליהם את א-לוהותו של ה': להריע לו ולעבוד אותו במשמעות הרחבה ביותר של 'עבודה' – להביע את כפיפותם אליו בשמחה ובתרועה. לעומת זאת, 'עמו וצאן מרעיתו' של ה' כבר הכירו בה' וקיבלו על עצמם את עול מלכותו זה מכבר. הם נקראים לעבדו באופן המתחייב מן היחסים בין העם לא-לוהיו: עליהם להכיר בחסדו המסוים שנתגלה עמם, זה החורג מחסד הבריאה שכל היצורים שותפים בו. על חסדו המיוחד הם נקראים להודות לו ולברכו, ולבוא אליו בקרבן תודה שעמו הלל. הכרת תודה זו עליה להתרחש במקום המיוחד ליחס זה שבין ה' לעמו, בבית המקדש.

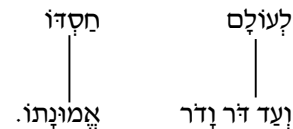
כל ההבדל שבין 'דתיות אוניברסלית', הנוגעת לכל יצור באשר הוא, לבין 'דתיות פרטיקולרית', הנוגעת ליחסים שבין ישראל לא-לוהיו, מובע בהבדלים שנוכחנו בהם בין שתי הקריאות הללו!

ח. ההבחנה בין שתי ההנמקות שבשתי המחציות

עתה עלינו לבחון את ההבדלים בין ההנמקות הבאות בשתי המחציות, ולברר האם כל אחת מהן מתאימה לקריאה שקדמה לה, והאם היא מתאימה להבחנה העקרונית בין המחצית 'האוניברסלית' למחצית 'הישראלית'.

אופייה האוניברסלי של ההנמקה במחצית הראשונה כבר נידון בסעיפים הקודמים: הקריאה ליכל הארץ להריע לה' ולעבדו בשמחה וברננה מנומקת ומחוזקת בתביעה להפנים ('דָעוּ') "כִּי ה' הוּא אֱלֹהִים" – הוא ואין בלתו, ועליכם לקבל את א-לוהותו בשמחה. הפנמת ההכרה הדתית הזאת נוגעת למציאות חייהם של כל הנבראים, שהרי היות ה' הא-להים משמעו כי "הוא עֲשָׂנוּ" – הוא בראנו – את כל בני האדם, ולפיכך "לוֹ אֶנְחֲנוּ" שייכים. הכרת הנבראים בשייכותם לבוראם היא שתביאם לעבדו בשמחה ולבוא לפניו ברננה.

הקריאה במחצית השנייה לעמו וצאן מרעיתו של ה' לבוא למקדש בתהלוכת מביאי תודה, להלל את ה', להודות לו ולברך את שמו מנומקת באותו חסד א-לוהי שהורעף עליהם: "כִּי טוֹב ה', לְעוֹלָם חֶסֶד וְעֵד דָּר וָדָר אֶמְוֹנָתוֹ" – בטובו גמל עמכם חסד זה שעליו נקראתם לבוא בתודה. התגלותה בפועל של מידת טובו של ה' מתוארת בצמד השמות החוזר פעמים אחדות במקרא: 'חסד ואמונה'. שני חלקי הצמד מופיעים בשתי צלעות מקבילות:

לפרשת כי-תבוא בסדרה השלישית 'יודי מעשר', סעיף ד והערות 18–20 העוסקות בשם 'תודה' ובפעלים הנגזרים מן השורש יד"ה במקרא).

³⁶ בפרשת צו (ויקרא ז', יא-כא) באה 'תורת זבח השלמים', ושני סוגי שלמים הם: כאלה הבאים 'על תודה' (שם יב-טו), וכאלה הבאים בנדר או נדבה (טז-יח). ההבדל הבולט ביניהם הוא שהתודה נאכלת ליום ולילה אחד, כנאמר בפסוק טו "וּבֶשֶׁר זָבַח תֹּדַת שְׁלָמִי בַיּוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל, לֹא יִנְיַח מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר". ואילו על שלמים הבאים בנדר ונדבה נאמר בפסוק הבא: "בַּיּוֹם הַקָּרִיבוּ אֶת זִבְחוֹ יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת" כלומר, שני הימים והלילה שביניהם. ר"י אברבנאל שואל (בראש פירושו לפרשת צו, השאלה השבע-עשרה) על טעמו של הבדל זה, והנה תשובתו:

היה זה כדי לפרסם הנס. וזה, שבעל שלמי תודה, כשהוא רואה ששלמיו אינם נאכלים אלא ליום ולילה עד חצות, הוא מזמין על שלמי תודתו אחיו ואוהביו ומיודעיו לאכול ולשמוח עמו. וישאלו זה את זה: על מה היה תודתו? והוא יגיד להם הנסים והנפלאות שעשה עמו ה'. וירוממהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו (תהילים ק"ז, לב)...בראותו הבשר והלחם רב בביתו, ושלא יאכל אלא ליום ולילה אחד, בהכרח יקרא רבים ממיוודעיו ואחוזתו מרעהו לאכול, פן יהיה ביום המחרת ללעג ולקלס לבני אדם, הרואים אותו שורף כמות גדול מתודת שלמיו, ואת אחיו ואוהביו לא קרא.

'חסדו ואמונתו' של ה' משמעם קיום בריתו שכרת עם נאמניו. כך הדבר בפסוקים שבהם מופיע צמד זה יחדיו.³⁷ ברור הדבר אפוא, כי 'חסדו ואמונתו' של ה' הם ההנמקה לקריאה לבעלי בריתו, 'עמו וצאן מרעיתו', והנמקה זו אינה שייכת לכלל האנושות – 'כל הארץ'.

נסכם אם כן את כל ההבדלים שבין שתי המחציות:

- הקריאה במחצית הראשונה מופנית ל'כל הארץ', ואילו בשנייה – ל'עמו וצאן מרעיתו' של ה' – לישראל.
- במחצית הראשונה האנושות נקראת לקבל את ה' כא-לוהים ולהביע זאת בשמחה וברננה לפני ה', ואילו במחצית השנייה ישראל נקראים לבוא אל המקדש ולהביא קרבן תודה תוך אמירת דברי הלל וברכה לה'.
- ההנמקה לקריאה לכלל האנושות היא בהיותם של כלל בני האדם נבאים בידי ה', ואילו ההנמקה לקריאה לישראל היא בחסד ה' שעשה עמם עתה, ובקיום בריתו הנצחית עמם.

ההבחנה החותכת שעשינו בין שתי המחציות מגלה הבדלים עמוקים ביניהן. ברם השוויון באורכן של שתי המחציות וההקבלה המבנית ההדוקה ביניהן רומזים לקיומו של קשר ביניהן. **מהו אם כן המכנה המשותף בין שתי המחציות – מהו אותו קשר פנימי ביניהן, המעניק למזמור השלם את אחדותו, ואולי גם את ייחודו? כיצד מתאחדות שתי 'מסגרות תהילתיות' כה שונות באופיין לכדי אמירה אחת?**

ט. מהן נסיבות הזמן ההיסטורי שאליהן מכוון המזמור?

כדי לענות על שאלת הקשר בין המחציות, עלינו להקדים ולברר ספק שעדיין לא נידון ביחס למזמורנו: מהן נסיבות הזמן ההיסטורי שאליהן מכוון מזמורנו? האם קריאתו של משורר המזמור מכוונת אל כל יושבי הארץ ואל עם ישראל **שבדורו**, או אולי אל אלו **שלעתידי לבוא**, באחרית הימים, בעידן המשיחי?

הבה נתחיל לדון בשאלה זו דווקא ביחס למחצית השנייה, שנראה שניתן לדון בה ביתר קלות. לכאורה, הקריאה לישראל לבוא אל המקדש ולהביא קרבן תודה בהלל והודיה לה' על חסדו, אפשרית היא בדורו של המשורר, ואם כן אין כל סיבה לפרש שנאמרה ביחס לאחרית הימים. הרי בשעה שכתב המשורר את המזמור, המקדש עמד על תלו, ואין כל מניעה לבוא בשעריו, ולהביא קרבן תודה לה' בתהלכות המון חוגג, ולהלל את ה' על חסדו.

עמוס חכם ז"ל ראה במזמורנו בהתאם לכותרתו "מזמור שנאמר כתפילת הודיה ובשעת הקרבת קרבן תודה", ואכן הוא פירש את מזמורנו כשייך לזמן חיבורו ולמקומו של המשורר. 'המושב בחיים'³⁸ של מזמורנו כולו הוא עלייתם של מקריבי קרבן תודה לבית המקדש, והמזמור מתאר לדעתו טקס ממשי כפי שהתרחש בימי הבית.³⁹

אולם על כך יש לשאול: מה שייכותה של הקריאה אל 'כל הארץ' להריע לה' ולעבדו בשמחה, בתוך טקס פרטי ואישי של אדם מישראל המקריב קרבן תודה על נס שאירע לו בימי הבית? הנה תשובתו של עמוס חכם:

הריעו לה' **כָּל הָאָרֶץ** – דרך המודים לה', שהם מהללים אותו בציבור, ומבקשים שכל הציבור ישתתף עמם בהודייתם ובשמחתם. וכאן שמחת המשורר-המודה גדולה כל כך, עד שהוא מבקש שכל יושבי הארץ יריעו לה' – ירימו קול

³⁷ צמד זה מופיע יחדיו (ולא כשהוא מפורק בשתי צלעות מקבילות) בשני הפסוקים הבאים: "וְאִמּוֹנָתִי וְחֶסְדִּי עִמּוֹ (– עם דוד)" – תהילים פ"ט, כה; "זָכַר חֶסְדּוֹ וְאִמּוֹנָתוֹ לְבַיִת יִשְׂרָאֵל" – שם צ"ח, ג. בשני הפסוקים מדובר בברית שכרת ה': בפסוק הראשון מדובר בברית עם דוד, וכמפורש בהמשך (שם כט) "לְעוֹלָם אֲשַׁמְרֶה לּוֹ חֶסְדִּי, וּבְרִיתִי נֶאֱמָנֶת לּוֹ"; בפסוק השני מדובר בברית שכרת ה' עם ישראל, שזכר אותה, ומכוחה הושיע את עמו, כנאמר בהמשך אותו פסוק "רְאוּ כָּל אֲפֹסֵי אֶרֶץ אֵת שְׁוֹעַת אֶל-לְהִינּוּ".

אף בפסוקים שצמד המילים 'חסדו-אמונה' בא בשתי צלעות מקבילות (כשם שהדבר במזמורנו), הכוונה לברית שכרת ה' עם בני בריתו. ראה בראש מזמור פ"ט – פסוקים ב-ג שבכל אחד מהם חוזר הצמד הנידון, ומקורו של הצמד הזה מתפרש בפסוקים ד-ה הבאים אחריהם "כְּרִיתִי בְרִית לְבְחִירִי, וְשָׁפַעְתִּי לְדָוִד עֶבְדִּי...". וראה גם פסוק לד שם.

³⁸ 'המושב בחיים' (שהוא תרגום המונח בגרמנית Sitz im Leben) הוא ההקשר התרבותי, החברתי או הפולחני שבו שימשה היצירה הספרותית הנידונה. 'חקר הסוגים' במקרא, מיסודו של גונקל (ראה הערה 3 בחלקו הראשון של עיוננו) ראה בזיהוי 'המושב בחיים' של היחידה הספרותית במקרא תנאי חשוב להבנתה.

³⁹ הנה ביטוי לתפיסתנו זו במהלך פירושו לפסוקי המזמור: "בָּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה... בציווי זה ניתנת הרשות לחוגגים להיכנס למקדש... ואפשר שהאומר את הדברים הוא הלוי שומר המקדש". דוגמאות נוספות פזורות בפירושו גם בעוד מקומות.

תרועה... הציווי 'הריעו' פונה בדרך פיוט אל כל יושבי הארץ, ולמעשה הוא מכוון אל קהל החוגגים העולים אל המקדש בתהלוכת הודיה.

על פי תפיסתנו זו ממשיך חכם ומפרש גם את המשך הקריאה "עבדו את ה' וגו' כ"ציווי שנאמר לקהל החוגגים". זוהי דוגמה להפקעה של המזמור מפשוטו, וזאת מחמת הנחה מוקדמת כי כותרתו של המזמור מכתובה את תוכנו. מהנחה זו הסתייגנו כבר בסעיף ב ובהערה 15. קריאת המזמור גופו מלמדת שאיננו שייך לסוג 'מזמורי הודיה' אלא לסוג 'מזמורי תהילה'. והנה, מסגרת דומה של 'תהילה', הכוללת פנייה אל האנושות כולה להלל את ה' ושלאחריה באה הנמקה, הרי נמצאת בעוד מזמורים אחדים בספר תהילים.⁴⁰ מחציתו הראשונה של מזמורנו דומה מאוד לאותם מזמורים, ואין סיבה לפרשה בניגוד לפשוטה, כמכוונת לנמען אחר, כפי שעשה עמוס חכם.

אף מחציתו השנייה של מזמורנו, בנויה כ'תהילה' אופיינית (קריאה להלל את ה' והנמקה), ובאמת גם אותה קשה לפרש בדרכו של עמוס חכם, כנאמרת על אנשים פרטיים המביאים קרבן תודה למקדש:

ראשית, הקריאה במחצית השנייה מופנית לעם ישראל – "עמו וצאן מרעיתו!" – ולעם כולו היא קוראת לבוא אל המקדש בתודה. ואילו הסיטואציה שעמוס חכם מתאר אותה היא הקרבת קרבן תודה של יחיד, שהפרט מביאו על חסד פרטי שנעשה עמו. שנית, בהנמקת הקריאה לא נאמר דבר על חסד שעשה ה' עם פרט כלשהו, אלא ההנמקה היא כי 'חסדו ואמונתו' של ה' קיימים לעולם. וכבר ביארנו כי משמעות צמד מילים אלו הוא 'ברית', וברית כרת ה' עם ישראל כעם, ולא עם פרט מפרטיו (מלבד עם יחידי סגולה כדוד).⁴¹ ובכן, הנמקה זו מתאימה לקריאה המופנית לעם ישראל כולו, להודות לה' על קיום בריתו עמו.

אם כן המחצית השנייה אינה מופנית לפרטים מישראל לבוא להקריב קרבנות תודה במקדש, אלא יש בה קריאה לעם ישראל כולו להלל את ה' על אירוע גדול של פדות וישועה, שבו נתגלה ה' כמקיים בריתו עמו. ובכן מהו אירוע זה?

י. מזמור המכוון לעתיד לבוא

הבה נשוב למחצית הראשונה של מזמורנו ונאמר את מה שנראה מובן מאלינו: הקריאה ליכל הארץ להריע לה' ולעבדו בשמחה, מתוך הכרה כי הוא לבדו הא-לוהים שבראנו, מתייחסת כמובן לעידן עתידי שבאחרית הימים. קריאה זו אינה מתאימה כלל למציאות הדתית-פוליטית בזמן שבו נתחבר מזמורנו! לתקופה ההיא ולתקופות רבות לאחר מכן, מתאימים דברי הנביא "כי הנה ה'חשף יכסה ארץ, וערפל לאמים" (ישעיהו ס', ב). העולם האנושי היה שרוי בחשכת האלילות הגסה, והקריאה לכל עמי הארץ להריע לה' לא הייתה נשמעת כלל.

אין זאת, כי קריאת המשורר מתייחסת לעידן המשיחי, כאשר יתקיימו דברי הנביא בהמשך (שם):

ועליו יצרח ה' וכבודו עליו יצא.

ורק אז:

והלכו גוים לארץ ומלכים לנגה זרח.

כאשר יגיע עידן זה, יהיו יושבי 'כל הארץ' בשלים לקריאתם של עם ישראל ומשורריו אליהם, להכיר בה' ולעבדו שכם אחד, להללו ולבוא לפניו ברננה.

מסקנה זו נכונה לא רק ביחס למזמורנו: כל המזמורים שבהם נקראים העמים כולם להלל את ה' ולהמליכו עליהם,⁴² הם מזמורים המתארים את העידן המשיחי, ולשמו של עידן זה הם נכתבו.⁴³

⁴⁰ מזמורים ל"ג, מ"ז, ס"ו, צ"ו, צ"ח, קי"ז, קמ"ח.

⁴¹ אף עמוס חכם עצמו פירש את מילותיו האחרונות של מזמורנו בדרך שאמרנו: "לעולם חסדו – 'חסדו' משמע: הבטחתו לשמור ולהושיע את בני בריתו ויראיו, ומקביל אל 'אמונתו'... עד סוף כל הדורות קיימת 'אמונתו' – נאמנותו לקיים הבטחתו ובריתו."

⁴² מזמורי תהילה מסוג זה צוינו בהערה 14, וישנם עוד מזמורים העוסקים באחרית הימים שאינם כלולים ברשימה זו (לדוגמה מזמור ס"ז).

⁴³ על מהותם של מזמורי אחרית הימים ראה בנספח המופיע להלן.

עידן זה יגיע רק לאחר שעם ישראל עצמו ייגאל בידי ה', וקרנו תרום בין הגויים. שהרי כאשר עם ישראל שרוי בחשכה, אין הוא או משורר מבניו יכול להאיר את עולם העמים: כאשר עם ישראל הוא "חֲרֶפֶת אֲדָם וְזוּי עַם" (תהילים כ"ב, ז) מתקיימים בו דברי קהלת "חֲכֵמַת הַמְסָפֵן בְּזוּיָהּ וְדִבְרֵי אֵינָם נְשָׁמְעִים" (ט', טז). אולם כאשר יגאל ה' את עמו "וְכָבוֹד ה' עָלֶיךָ זָרַח", אז קריאתו לכל העמים תישמע.⁴⁴

ובכן, הקריאה במזמורנו אל 'כל הארץ' להריע לה' ולעבדו בשמחה צומחת מתוך מצב שבו עם ישראל כבר נגאל בידי ה', שהרי בטרם נגאל – אין דבריו ודברי משורריו נשמעים כלל. דבר זה אינו נאמר רק מסברה: **גאולתו של עם ישראל היא המצע של המחצית השנייה של מזמורנו**, ובמחצית זו מתברר למפרע גם הזמן שאליו מתייחסת מחציתו הראשונה.

עתה נבאר את המחצית השנייה של מזמורנו בהתאמה לדברים אלו, וניווכח כיצד נפתרים הקשיים שהעלינו בסעיף הקודם ביחס לתפיסה של עמוס חכם את מזמורנו כמזמור תודה פרטי:

"עֲמוֹ נִצָּאן מִרְעִיתוֹ" – פונה המשורר אל עם ישראל כולו לאחר גאולתו, "בְּאוֹ שְׁעָרָיו" של ה' "בְּתוֹדָה" – הביאו למקדש קרבן תודה על גאולתכם,⁴⁵ ולו את קרבנכם "בְּתִהְלָה", "הוֹדוּ לוֹ, בְּרָכוּ שְׁמוֹ". ההנמקה לקריאה זו היא "כִּי טוֹב ה', לְעוֹלָם חֶסֶד, וְעַד דָּר וָדָר אֲמוֹנָתוֹ" – בריתו שכרת עמכם התגלתה כברית נצח, שהרי מכוחה של ברית זו הוא גאל אתכם מבין העמים.

יא. הקשר בין המחצית: מזמור תהילה לאחרית הימים

עתה ניתן לענות על השאלה שבה סיימנו את סעיף ח: מהו המכנה המשותף בין שתי מחציותיו של מזמורנו, מהו הקשר הפנימי ביניהן, המעניק למזמור השלם את אחדותו? התשובה על כך היא – הרקע העתידי של אחרית הימים הוא המהווה מצע משותף לשתי מחציותיו של מזמורנו. ברם אין מדובר בקשר טכני-כרונולוגי, אלא בקשר מהותי. קשר זה היה מתבהר לו היה מקדים את מזמורנו משפט מבוא קצר מעין זה: 'לכשיגאל ה' את עמו ויחדש בריתו עמו, יפנו משוררי ישראל הן לאומות העולם והן לעם ישראל עצמו, ויקראו לכל צד מהם להגיב תגובה דתית הולמת'.

תחילה יפנה משורר מזמורנו לאומות העולם, ויתבע מהם להכיר כי ה' – א-לוהי ישראל שגאלם מבין העמים – הוא הא-לוהים האחד והיחיד; הוא שברא את כלל בני האדם, ועל כן הכול הם עבדיו ועל כל הארץ להריע לו ולעבדו בשמחה.

לאחר מכן יפנה המשורר אל ישראל בני עמו, ויתבע מהם לבוא אל מקדש ה', להודות לו ולהללו על גאולתם ועל פדות נפשם, ועל קיום בריתו עמו לעולם.

ובכן, משורר מזמורנו אמנם פונה בכל אחת ממחציות המזמור לנמען אחר, ולכל נמען הוא מפנה קריאה שונה, וגם מנמק כל קריאה כזאת בנימוק שונה לגמרי, אך נקודת המוצא לשתי קריאותיו – אחת היא: גאולתם של ישראל וקיום הברית עמו.

את יושבי 'כל הארץ' צריכה גאולתם של ישראל להביא לידי המסקנה הדתית-אוניברסלית 'כִּי ה' (א-ל) ה' ישראל (וגואלם) הוא א-ל-הים, הוא עֶשְׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ". ואילו את 'עמו וצאן מרעיתו' של ה', היודעים דברים אלו מאז ומקדם, צריכה גאולתם ביד גואלם להביא לידי הודאה והלל במקדשו.

נספח א – על מזמורי אחרית הימים בספר תהילים

לפי מסקנתנו בעיון זה, נכתב מזמור ק' על שם העתיד, והוא מכוון לאחרית הימים. נמצא אפוא, כי כשם שבספרי הנביאים הנואמים מצויות נבואות רבות על אחרית הימים, המתארות את העידן המשיחי בצבעים מרהיבים, הן בנוגע לישראל והן בנוגע לעמי תבל, כך הדבר אף בספר תהילים: מזמורים לא מעטים (לא רק מזמורי 'התהילה' אלא גם נוספים וראה הערה 16), עוסקים בעידן עתידי זה.

⁴⁴ ולא זו בלבד שקריאתו תישמע, אלא שגאולתו שלו היא שתשמש בפיו טיעון בקריאתו אל העמים. בכמה מזמורים נקראים הללו להכיר בה' ולהללו על כך שגאל את עמו מביניהם, ובכך פקח את עיניהם להכיר בשלטון ה' בהיסטוריה האנושית ובטבע. וכבר הבאנו ארבעה מזמורים כאלה בסעיף ד בעיונו. וכפי שאמרנו בסעיף ה, מזמורנו דווקא אינו משתמש בטיעון זה כהנמקה לקריאה לגויים להלל את ה', שכן ההנמקה במזמורנו לקריאה לעמים נושאת אופי אוניברסלי ואינה מזכירה את ישראל ואת גאולתו.

⁴⁵ האם קרבן תודה יכול להיות מובא על ידי ישראל כולם על גאולתם? אין כל סיבה לענות על כך בשלילה. בנחמיה י"ב, כז ואילך מסופר על חנוכת חומת ירושלים. לשם כך זומנו כל הלויים לירושלים "לְעֵשֶׂת חֲנֻכָּה וְשִׁמְחָה וּבְתוֹדוֹת וּבְשִׁיר", ופשוטו של מקרא הוא שחגגו את הצלחת בניין חומות ירושלים, בזמן קצר ולמרות התנגדות צרי יהודה, בקרבנות תודה. ואם על השלמת חומת ירושלים הביאו תודות, כל שכן על גאולת ישראל מבין הגויים ושיבתם לארצם.

ובכן, מהו ההבדל בין נבואות אחרית הימים למזמורי תהילים העוסקים בעידן זה?

אלו שתי סוגות ספרותיות שונות, שההבדל ביניהן הוא תולדת ההבדל בין **חזון נבואי לעתיד** המתגלה לנביא, לבין **תפילה** שנושא משורר ישראלי ברוח הקודש **על שם העתיד**.

הנביא מודיע בדרך כלל בראש חזונו "וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים" או מעין זאת, ומוסר את העתיד אשר הראה לו ה'; המשורר אינו חוזה חזון לעתיד, אלא חווה את העתיד בדמיונו בשעה זו שבה הוא נתון, ומחבר את מזמור התהילים, כאילו הוא שתול באותו העתיד.⁴⁶ לפיכך אין בראש המזמור הודעה מפורשת שדברי המזמור מכוונים לעתיד רחוק, אלא תוכן המזמור מעיד על כך, כאילו נאמרים דברי המשורר בעת התגשמותו של אותו עתיד.

הנביאים המנבאים על גאולתם של ישראל, עניינם **במעשי ה'** ביחס לעמו – כיצד גאלם מן הגלות והביאם לארצם, וכיצד היטיב את מצב העם והארץ הנגאלים; משוררי תהילים העוסקים בעידן הגאולה, עניינם **במסקנה הדתית האנושית** המתחייבת מן הגאולה – בשינוי יחסו של האדם אל ה' בעקבותיה. לפיכך הם מדגישים דווקא את התביעה מהאנושות להכיר בה' שגאל את עמו, והם תובעים מן הגוים לפנות אל ה' בדרכים שונות של הכרה וקבלת מלכותו עליהם. ברם אין משוררי תהילים מתעלמים גם מישראל הנגאלים, ומחובתם להודות לה' על גאולתם. דבר זה מתבטא במחצית השנייה של מזמורנו. וראה גם את עיוננו (באתר בית המדרש הוירטואלי) למזמור ק"ז סעיף יא.

נמצא כי ההבדל בין 'נבואות אחרית הימים' למזמורי אחרית הימים' הוא ההבדל היסודי בין נבואה לתפילה: הנבואות מתארות את מעשי ה' בעולם 'מלמעלה למטה'; ואילו המזמורים מתארים את תגובת האדם על מעשי ה' הללו 'מלמטה למעלה'.

בעיוננו למזמור מ"ד בספרנו, עמודים 148–152, כתבנו כי הנחת יסוד שעל פיה אנו מפרשים את מזמורי ספר תהילים היא, שמשוררי הקודש אשר נשאו את תפילתם (או את תלונתם) לפני ה' בקשר לאירועים היסטוריים מסוימים, חיו באותו הדור וחוו את אותו האירוע שביחס אליו הם נושאים את תפילתם הכנה. הדגשנו שם שמזמורי תהילים אינם נבואות, ואינם צופים עתידות, אלא מגמתם להביע את הלך נפשו האותנטי של האדם הפונה אל ה' מתוך הסיטואציה ההיסטורית שבה הוא נתון.

האם דברינו בנספח זה על 'מזמורי אחרית הימים' אינם סותרים את ההנחה שהנחנו שם? המעיין בדברים שכתבנו שם בהקשרם, ייווכח שבאמת אין סתירה בין הדברים: שם עסקנו במזמורי תחינה על צרות קשות הפוקדות את עם ישראל ועל מזמורי תלונה הבאים בעקבות אותן צרות, ודברינו שם במקומם עומדים. בנספח זה אנו עוסקים במזמורים, שבתשתיתם עומד קורפוס שלם של נבואות אחרית הימים שניבאו נביאי ישראל השונים בכל התקופות. 'מזמורי אחרית הימים' אינם 'מזמורי-נבואה', ואין מגמתם לצפות או לגלות אירועים ספציפיים בעתיד. מזמורים אלה מניחים את גאולת ישראל בעתיד, שעליה ניבאו כל נביאי ישראל, כידיעה כללית, וזו משמשת בסיס והשראה לחיבור תפילות ותהילות כלליות, אשר יסודן באותו עתיד נפלא וידוע מראש.

*****
 כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב אלחנן סמט, תשע"ו
 עורכת: נחמה בן אדרת
 * ***** *
 * בית המדרש הוירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *
 * האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
 * משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
 * דוא"ל: office@etzion.org.il *
 * ***** *

⁴⁶ בסוף עיוננו למזמור מ"ז (עמוד 175 בספר) כתבנו ביחס אליו, כי הוא מחיה את חזון העתיד המשיחי (וראה הערה 26 א באותו עמוד).